

ОРГАНІЗАЦІЯ ПІДТРИМАННЯ ПРОКУРОРОМ ПУБЛІЧНОГО ОБВИНУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ

ORGANIZATION OF PUBLIC PROSECUTION OF PUBLIC PROSECUTION IN CRIMINAL PROCEEDINGS ON HUMAN TRAFFICKING

Шмаленя С.В.,

к.ю.н., старший радник юстиції,

начальник організаційно-методичного відділу управління нагляду

за додержанням законів органами,

які ведуть боротьбу з організованою злочинністю

Департамент нагляду за додержанням законів у кримінальному провадженні

та координації правоохоронної діяльності

Генеральної прокуратури України

Стаття присвячена дослідженню особливостей підтримання прокурором публічного обвинувачення в кримінальних провадженнях за фактами торгівлі людьми. Виокремлено питання, що потребують підвищеної уваги прокурора під час підготовчого судового провадження та судового розгляду. Наведено дані судової статистики про практику призначення покарання за вчинення злочинів цієї категорії.

Ключові слова: торгівля людьми, кримінальне провадження, підтримання публічного обвинувачення, прокурор, підготовче судове провадження, судовий розгляд, судові дебати.

Статья посвящена исследованию особенностей поддержания прокурором публичного обвинения в уголовных процессах по фактам торговли людьми. Выделены вопросы, требующие повышенного внимания прокурора во время подготовительного судебного производства и судебного разбирательства. Приведены данные судебной статистики о практике назначения наказания за совершение преступлений этой категории.

Ключевые слова: торговля людьми, уголовное производство, поддержание публичного обвинения, прокурор, подготовительное судебное производство, судебное разбирательство, судебные прения.

The article is devoted to the study of the peculiarities of the prosecutor's support of public accusation in criminal trials on the facts of human trafficking. It was stressed that the effective activity of the prosecutor is an obligatory and very important stage of the criminal process aimed at preventing and countering crime in this sphere.

The article highlights issues that require increased attention of the prosecutor during the preparatory court proceedings and the trial.

So, taking into account the sanctions of parts 2 and 3 of article 149 of the Criminal Code of Ukraine, which provide for punishment of up to 12 and 15 years of imprisonment respectively, it is noted that the prosecutor should raise the issue of judicial proceedings in a collegiate court composed of three professional judges.

Attention has been drawn to the fact that in a significant number of cases the circumstances of criminal proceedings on trafficking in persons meet the criteria determined for taking a decision on the implementation of criminal proceedings in a closed court session during the entire trial or a part thereof.

The likelihood of the unlawful influence of the defendants (defendants) in these criminal proceedings on the victims and witnesses giving the expository evidence is extremely high. In this regard, it was pointed out the need to address the issue of the application of the security measures in the order and in the amounts provided for by the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Law of Ukraine «On ensuring the security of persons participating in criminal proceedings», primarily ensuring the confidentiality of information about a person, video conferencing, etc.

The technique of preparation of the prosecutor for trial, systematization of materials of criminal proceedings, analysis and evaluation of collected evidence, planning of his activities, peculiarities of interrogation of the accused and the suspect is disclosed.

The data of judicial statistics on the practice of imposing punishment for committing crimes of this category are given. Attention is drawn to the tendency of courts to apply excessively mild penalties that are not necessary and sufficient to correct criminals and prevent the commission of new crimes.

Key words: human trafficking, criminal proceedings, public prosecution, prosecutor, preparatory litigation, trial, judicial debate.

Ефективне підтримання прокурором публічного (державного) обвинувачення у кримінальних провадженнях (справах) про злочини за фактами торгівлі людьми є обов'язковою та надзвичайно важливою стадією кримінального процесу, спрямованою на запобігання і протидію злочинності в цій сфері. Професійна підготовленість та активна позиція обвинувача є суттєвим елементом у забезпеченні невідворотності покарання за вчинений злочин і притягнення особи до кримінальної відповідальності [1, с. 239] та загалом – досягнення завдань кримінального провадження.

З урахуванням міжнародної та національної актуальності проблеми торгівлі людьми науковцями приділена достатня увага питанням протидії, виявлення пов'язаних із нею злочинів, їх кримінологічної та криміналістичної характеристик, розслідування кримінальних проваджень цієї категорії. Проте питання судового розгляду таких справ та підтримання в них прокурором обвинувачення сучасними вченими та практиками ґрунтовно не вивчалися.

Метою статті є дослідження особливостей підтримання прокурором публічного обвинувачення у кримінальних

провадженнях за фактами торгівлі людьми, виокремлення питань, що потребують підвищеної уваги.

Обвинувальна діяльність прокурора в кримінальному провадженні полягає в процесуальному доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Будучи рівноправною, поряд із захистом, стороною провадження, прокурор уповноважений на самостійне обстоювання своєї правової позиції, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими Кодексом, перед незалежним, об'єктивним і неупередженим судом (ст. ст. 21, 22 КПК України).

Він зобов'язаний всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень (п. 2 ст. 9 КПК).

Досліджуючи спільно з учасниками кримінального судочинства всі частини обвинувачення та аналізуючи всі

обставини кримінальної справи, прокурор формує власну позицію, яка часом може розходитися з позицією органів досудового розслідування, вираженою в обвинувальному акті, та навіть із тією позицією, яку він сам міг займати раніше, у зв'язку із чим законом наділений правом змінити обвинувачення чи відмовитись від його підтримання [2, с. 432].

Участь прокурора в судовому процесі спрямована й на максимальне сприяння суду у виконанні вимог закону про всебічний і об'єктивний розгляд кримінального провадження та постановленні обґрунтованих і законних судових рішень [3, с. 128], у тому числі шляхом вжиття передбачених законом заходів до усунення будь-яких порушень закону, від кого б ці порушення не виходили [4, с. 108].

Відповідно до п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України кримінальне провадження в суді першої інстанції включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення.

Регламентоване главою 27 КПК України підготовче провадження є початковим етапом судового провадження, в ході якого суд зобов'язаний у розумні строки прийняти відповідне рішення щодо подальшого спрямування кримінального провадження. Прокурор повинен ретельно готуватись до участі в ньому, оскільки на цій стадії підлягають вирішенню два важливих блоки питань: із перевірки процесуальних підстав для призначення судового розгляду (ч. 3 ст. 314 КПК України) та з підготовки до судового розгляду (ст. 315).

Підготовче провадження здійснюється у формі судового засідання з обов'язковою участю сторін кримінального провадження та відбувається згідно з правилами, передбаченими КПК України для судового розгляду (ч. 2 ст. 314).

Згідно з п. 16 наказу Генерального прокурора України від 19.12.2012 № 4гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» в підготовчому судовому засіданні думка прокурора щодо можливості затвердження угоди, закриття провадження, направлення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності, призначення судового розгляду кримінального провадження повинна бути об'єктивною, ґрунтуватися на матеріалах провадження та нормах закону.

Під час вирішення судом питань, пов'язаних із підготовкою до судового розгляду, прокурор уповноважений заявляти клопотання, зокрема про здійснення судових викликів осіб до суду для допиту та витребування речей чи документів, долучення документів і матеріалів, що мають значення для кримінального провадження. За наявності підстав клопотати про обрання, зміну чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжного заходу, обраного щодо обвинуваченого, висловлювати думку щодо клопотань інших учасників судового провадження (п. 16.1 наказу). Активно використовувати повноваження прокурора щодо вирішення питань, пов'язаних із підготовкою до судового розгляду (п. 16.2 наказу).

КПК України не містить окремої регламентації судового розгляду кримінальних справ про торгівлю людьми. Відповідно, процесуальна діяльність прокурора врегульована загальними законодавчими положеннями. Водночас враховуючи специфіку предмета доказування і доказової бази в кримінальних провадженнях цієї категорії, варто наголосити, що методика діяльності прокурора під час їх судового розгляду має певні особливості. Тому, не вдаючись до розкриття загальних питань діяльності прокурора в судовому провадженні, в запропонованій до уваги статті мова буде йти саме про названі особливості.

Зокрема, під час участі в підготовчому судовому засіданні в провадженні цієї категорії прокурору необхідно окремо звернути увагу на деякі питання.

За загальним правилом, кримінальне провадження в суді першої інстанції здійснюється професійним суддею одноособово (ч. 1 ст. 31 КПК України), крім випадків, передбачених частинами другою, третьою та дев'ятою цієї статті.

Так, особливий порядок здійснення судового провадження встановлено щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк більше десяти років – їх судовий розгляд має здійснюватися колегіально судом у складі трьох професійних суддів (ч. 2 ст. 31 КПК України).

Про це слід пам'ятати, оскільки санкцією частин 2 та 3 ст. 149 КК України передбачено покарання до 12 та 15 років позбавлення волі відповідно.

Під час підготовчого судового засідання з метою підготовки до судового розгляду суд з'ясує, у відкритому чи закритому судовому засіданні необхідно його здійснювати (п. 2 ч. 2 ст. 315 КПК України).

Позиція прокурора із цього питання повинна формуватися відповідно до вимог чинного законодавства, обставин конкретного провадження, ставлення самої особи до можливості відкриття інформації.

У значній кількості випадків обставини кримінальних проваджень про торгівлю людьми відповідають критеріям, визначеним для прийняття рішення про здійснення кримінального провадження в закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини, зокрема: а) під час розгляду справи про злочин проти статевої свободи та статевої недоторканості особи; б) для необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи; в) якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом; г) для необхідності забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні (п. п. 2-5 ч. 2 ст. 27 КПК України).

Враховуючи специфіку злочину – торгівлі людьми – і тяжкість покарання, яке може загрозувати винним у його вчиненні, є вкрай високою ймовірність вжиття обвинуваченими (підсудними) у цих кримінальних провадженнях заходів незаконного впливу на потерпілих та свідків, які дають викривальні показання. Нерідко важливі викривальні показання на співучасників чи організаторів злочинних груп дають обвинувачені, які в силу цього теж можуть надаватися реальній чи потенційній небезпеці [5, с. 4].

Як свідчить практика, одним із найефективніших способів незаконної протидії кримінальному провадженню, перешкоджання здійсненню правосуддя є протиправний вплив на учасників кримінального провадження з боку осіб, зацікавлених у результатах розслідування та судового розгляду. Особливо гостро це питання постало з розвитком організованої злочинності, якій притаманні розвинена ресурсно-матеріальна база, висока організованість та професіоналізм і якою значна частина коштів спрямовується на попередження викриття і знешкодження.

У такому разі стосовно зазначених осіб мають бути застосовані в порядку та обсягах, передбачених КПК України та Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», заходи безпеки – правові, організаційно-технічні та інші заходи, спрямовані на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя.

Рішення про їх застосування переважно приймається під час досудового розслідування слідчим чи прокурором. Однак це питання може виникнути й під час підготовчого провадження, на що прокурору слід звертати особливу увагу.

Поряд із закритим судовим розглядом (п. 5 ч. 2, ч. 7 ст. 27 КПК України) ст. 7 Закону передбачає й такі заходи

забезпечення безпеки, як: забезпечення конфіденційності відомостей про особу; особиста охорона, охорона житла і майна; видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; заміна документів та зміна зовнішності; зміна місця роботи або навчання; переселення в інше місце проживання; поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення.

Дієвим заходом забезпечення безпеки також є здійснення судового провадження у режимі відеоконференції (п. 2 ч. 1 ст. 336 КПК України).

Після призначення справи до судового розгляду матеріали про застосування заходів безпеки стосовно осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, головуючим для ознайомлення учасникам судового провадження не надаються (ч. 3 ст. 317 КПК України).

Судовий розгляд справи є центральною частиною кримінального провадження, в якій прокурор підтримує публічне обвинувачення шляхом: пред'явлення суду доказів, зібраних під час досудового розслідування та під час судового розгляду, що підтверджують винуватість особи, їх систематизації та аналізу; оцінки кожного доказу з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупності доказів – з точки зору їх достатності та взаємозв'язку (ст. 94 КПК України); заявлення клопотань і висловлення думки щодо клопотань інших учасників процесу (ст. 350); зміни обвинувачення, висунення додаткового обвинувачення або відмови від підтримання обвинувачення (ст.ст. 337-341); проголошення промови під час судових дебатів (ст. 364); оскарження судових рішень.

Підготовка прокурора до участі в судовому розгляді з метою оптимального та ефективного доведення перед судом твердження про винуватість особи у вчиненні злочину може складатись із сукупності таких послідовно вчинених дій: систематизація інформації, що міститься в матеріалах кримінального провадження; аналіз доказів, зібраних під час досудового розслідування, а також матеріалів і джерел доказування, які представлені стороною захисту при виконанні вимог ст. 290 КПК України, їх оцінка та перевірка; ознайомлення із законодавством, а також судовою практикою розгляду конкретної категорії проваджень; розробка плану участі прокурора у судовому розгляді і з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та перевірка їх доказами, планування механізму подання доказів; прогнозування обвинувальної діяльності; організаційні заходи щодо застосування технічних засобів (якщо планується проведення допиту в режимі відеоконференції, виїзду на місце події з метою огляду, доставка речових доказів до суду тощо); попередня підготовка до участі в судових дебатах.

Проводячи роботу із систематизації матеріалів кримінального провадження та аналізу й оцінки зібраних доказів, прокурор формує уявлення щодо предмету та меж доказування, аналізує докази, що викривають особу у вчиненні злочину, проводить аналіз доказів сторони захисту з метою їх можливого використання в суді або обґрунтованого спростування клопотань захисту про дослідження таких у судовому засіданні, вивчає документи щодо цивільного позову та відшкодування збитків, переглядає речові докази, проводить аналіз даних, що характеризують особу обвинуваченого.

Планування участі в судовому розгляді – це узагальнена програма дій у судовому засіданні, без складання якої прокурор не має можливості ефективно здійснювати покладену на нього функцію (планування може бути: загальним, план участі в окремих судових діях, плани підтримання публічного обвинувачення в складних і багатоепізодних провадженнях, спеціальний план порядку дослідження доказів тощо) [4, с. 111]. Безумовно, план

може зазнавати певних змін з урахуванням обставин, що виникають в ході судового розгляду. Будучи озброєним заздалегідь обміркованим планом побудови своєї тактики подання доказів, прокурор може впевнено почувати себе в судовому засіданні. Відсутність такого плану робить прокурора вже на початку судового розгляду безпорадним, неспроможним запропонувати суду найбільш правильне рішення. План участі в судовому розгляді надасть можливість прокурору передбачити конкретні питання, які підлягають ретельному дослідженню під час допиту обвинуваченого, потерпілого, свідка, визначити тактику їх проведення, послідовність, врахувати інші суттєві обставини [6, с. 131].

Прогнозування – це передбачення прокурором можливих неординарних ситуацій, що можуть виникнути в судовому засіданні. Такі ситуації можуть статися з причин: суттєвої зміни показань допитуваних осіб; неявки в судове засідання окремих свідків, експертів та інших учасників процесу; висунення обвинуваченням нової версії подій; заявлення клопотань особами, які мають право на забезпечення безпеки, про надання їм захисту, зміну заходів безпеки або їх скасування; наявності прогалин, допущених під час досудового розслідування, протиріч у доказах, які неможливо усунути; необхідності зміни обвинувачення або відмови від нього; інші процесуальні дії та рішення прокурора в судовому засіданні (наприклад, заявлення клопотань); заяви обвинуваченого про недозволені методи, за допомогою яких збиралися докази; рішення суду про спрощення процедури розгляду; заявлення інших клопотань учасниками процесу, що ускладнюють позицію обвинувачення [4, с. 112].

Під час судового розгляду в умовах змагальності обвинувачення перевіряється на предмет його законності та обґрунтованості. Прокурор не тільки засвідчується в обґрунтованості обвинувачення, але й переконує в цьому суд. Саме обґрунтоване в судовому розгляді обвинувачення покладається в основу вироку [2, с. 432].

Судовий розгляд починається з оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акту, що ініціює процес реалізації обвинувачення.

Після роз'яснення обвинуваченому його суті (ст. 348 КПК України) суд з'ясовує думку учасників судового провадження про те, які докази потрібно дослідити, та про порядок їх дослідження. Докази зі сторони обвинувачення досліджуються в першу чергу, а зі сторони захисту – в другу (ч. 1 ст. 349 КПК).

Прокурор як сторона кримінального провадження має рівні з іншими сторонами права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених цим Кодексом (ч. 1 ст. 22 КПК України).

Прокурор повинен обґрунтувати свою позицію щодо порядку дослідження доказів, виходячи зі ставлення обвинувачених до пред'явленого обвинувачення, характеру злочинів, обсягу та особливостей доказового матеріалу, складності справи, психологічних рис обвинувачених, потерпілих.

Обмірковане, обґрунтоване встановлення порядку дослідження доказів має подвійне значення. По-перше, воно дає змогу організувати судовий розгляд, провести його найбільш раціонально і цілеспрямовано для того, щоб забезпечити дослідження доказів, необхідних для з'ясування усіх питань, з найменшими затратами сил та часу з боку суду й учасників судового процесу. Особливого значення такий підхід набуває за багатоепізодними груповими справами, де необхідно визначити, насамперед, послідовність допитів обвинувачених, потерпілих, свідків (допитувати їх за епізодами, досліджувати докази щодо окремих обвинувачених чи якимось іншим чином).

По-друге, порядок дослідження доказів повинен бути доцільним тактично та найбільшою мірою сприяти вста-

новленню істини. Із цієї точки зору важливо, наприклад, визначити, в якому порядку допитувати обвинуваченого за відсутності інших обвинувачених, в який момент судового розгляду треба пред'явити певні документи, речові докази, що мають найбільше значення та доказову силу [6, с. 131].

З огляду на специфіку злочинів у сфері торгівлі людьми та відповідно до ст. 91 КПК України можливо виділити коло типових обставин, що підлягають доказуванню. Зокрема, це: подія злочину (місце, час, спосіб та інші обставини вчинення); способи діяльності злочинців щодо налагодження контакту з потерпілими; способи транспортування (переміщення) потерпілих; способи вербування (переконання) потерпілих; способи пошуку контрагентів та укладення з ними незаконних угод майнового характеру щодо потерпілих; види та механізм використання злочинцем знарядь і засобів; мета і мотиви здійснюваних дій; обставини, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого злочину; відомості про особу потерпілого; обставини, що характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання; вид та розмір шкоди, заподіяної злочинцем.

Складність перевірки доказів, які підтверджують факти торгівлі людьми, зазвичай обумовлена такими чинниками, як: тривалість злочину, термін вчинення якого становить кілька років; значна кількість місць вчинення злочину, зокрема й вчинення його у різних країнах; численність юрисдикцій країн; наявність декількох потерпілих та обвинувачених [7, с. 20].

Визначення прокурором основних джерел доказів, які будуть представлені ним судом для викриття обвинувачених у вчиненні злочину, повинно підпорядковуватись двом основним правилам: 1) зазначені докази повинні бути належними, достовірними та допустимими (ст.ст. 85, 86, 87, 88 КПК України); 2) представлені докази повинні бути достатніми у своєму взаємозв'язку для прийняття судом відповідного процесуального рішення про винуватість особи.

Якщо обвинувачений визнає вину та не відмовляється від дачі показань, під час його допиту детально з'ясовуються всі обставини, виходячи з предмета доказування за кожним з інкримінованих епізодів злочинної діяльності. У ході допиту прокурору слід з'ясовувати такі питання [8, с. 39]:

1) коли, де, з ким, за чією ініціативою та за яких обставин була досягнута домовленість про продаж людей за кордон, які умови із цього приводу були узгоджені та яким чином вони виконувалися, як підтримувався зв'язок з останніми, як здійснювалася оплата за вивезених за кордон осіб;

2) коли, де, ким та яким чином здійснювалося «вербування», які саме способи при цьому використовувалися;

3) як здійснювалося вивезення потерпілих за кордон, починаючи з оформлення необхідних для цього документів та закінчуючи переміщенням через державний кордон України;

4) яким чином «працевлаштовувалися» потерпілі за кордоном;

5) хто виходив до складу організованої групи та як здійснювався розподіл ролей між всіма співучасниками.

При цьому слід критично оцінювати показання обвинуваченого, враховуючи, що вони можуть даватися з метою зменшення своєї ролі у вчинених злочинах, і спростовувати їх наявними доказами.

Показання обвинуваченого нерідко зводяться до того, що такої мети, як експлуатація, в його діях не було, будь-яких угод щодо потерпілих не укладалось, потерпілим надавалися лише послуги з працевлаштування за кордоном, допомога у виїзді в інші країни для працевлаштування, їм не відомо про те, що потерпілі стають об'єктами експлуатації.

За цих умов слід виходити із комплексної оцінки обставин та доказів: систематичності злочинної діяльності обвинуваченого; його обізнаності стосовно того, що відбувалось із потерпілими в подальшому, усвідомлення обвинуваченим факту подальшої (після передачі) експлуатації потерпілих тощо, інших фактичних даних, що вказують на те, що обвинувачений діяв із метою експлуатації, зокрема на те, що він до того, як зайнятися вербуванням і переміщенням, сам перебував у країні призначення [7, с. 21].

Переходячи до допиту потерпілих, які постраждали від торгівлі людьми, необхідно мати на увазі, що ними часто є особи, які пережили фізичне насильство і тривалий час перебували під постійним психічним тиском злочинців. Переживання незаконного насильства призводить до втрати постраждалими від торгівлі довіри до людей. Через страх, сором, незахищеність вони намагаються не контактувати з оточуючими, замикаються в собі. Тому допит таких осіб повинен ретельно плануватись і проводитись максимально делікатно [8, с. 39].

Заподіяна потерпілим моральна шкода нерідко полягає у формуванні моральної деградації та відчуженості особистості, втрати родинних зв'язків, істотних змушених змін життєвих відносин, зруйнуванні суспільної моралі, поширенні депресивних синдромів та суїцидних тенденцій, зростанні агресивності та жорстокості. Крім того, потерпілі, піддаючись сексуальній експлуатації, відчувають на собі нелюдське ставлення, приниження їх честі та гідності, насильство та погрози, фізичний біль та образи, страх за своє життя, обмеження в свободі пересування.

У провадженнях про торгівлю людьми виокремлюються такі групи об'єктів, що зберігають на собі інформацію про подію злочину, як: 1) документи; 2) предмети; 3) електронні носії інформації (системні блоки комп'ютерів, жорсткі та гнучкі магнітні диски тощо); 4) пам'ять людей (ідеальні відображення) [9, с. 255]. При цьому група «предмети» включає в себе досить широке коло матеріальних об'єктів, зокрема засобів вчинення злочину на різних етапах реалізації злочинного наміру, слідів людини (рук, ніг, біологічних слідів, почерку, відображень зовнішності тощо).

Слушним є угруповання слідів вчинення торгівлі людьми залежно від етапів вчинення злочину. Такий поділ сприятиме розумінню того, які сліди злочину свідчать про реалізацію злочинцями наміру, чим характеризується особа злочинця на певному етапі вчинення торгівлі людьми тощо [10, с. 64]. Чітке уявлення про етапи та способи вчинення торгівлі людьми дає змогу правильно спланувати порядок представлення та дослідження доказів.

Судові дебати підсумовують дослідження доказів, які обґрунтовують обвинувачення. У промові обвинувача в заключному вигляді принципово та виважено, на доказах, що були дослідженні під час судового слідства, формулюється й обґрунтовується обвинувачення [2, с. 423]. Залежно від обставин учасники судових дебатів можуть звертатися як до аргументів, які підтверджують їх висновки, так і до фактичних даних, що спростовують або ставлять під сумнів висновки інших учасників процесу [11, с. 8].

Промова прокурора завжди повинна бути підготовлена у виді детального і логічного плану. Це дає змогу заздалегідь продумати свій виступ і відповідно до вимог закону здійснити від імені держави обвинувачення у справі [11, с. 10].

Галузевим наказом Генерального прокурора України прокурорів під час підготовки до судових дебатів зобов'язано складати письмові промови або їх тези, в яких викладати міркування щодо обсягу доведеного обвинувачення, оцінки доказів, застосування кримінального закону, призначення покарання та вирішення інших питань, передбачених статтею 368 КПК України (п. 22 наказу від 19.12.2012 № 4гн).

Таблиця 1

Дані щодо кількості осіб, засуджених за вчинення злочину, передбаченого статтею 149 КК України

Стаття 149 КК України	Засуджено за вироками, які набрали законної сили	Призначено покарання						Застосовано додаткові види покарання				Із застосуванням статті 69 КК України		
		Позбавлення волі	Обмеження волі	Арешт	Виправні роботи	Штраф	Звільнено від покарання з випробуванням	Штраф	Позбавлення права...	Конфіскація майна				
2010	95	60 (63%)		1 (1%)		1 (1%)	33 (35%)						35 (37%)	39 (41%)
2011	91	54 (60%)			1 (1%)		36 (39%)				1 (1%)		27 (30%)	35 (38%)
2012	107	61 (57%)	4 (4%)				42 (39%)						32 (30%)	44 (41%)
2013	65	29 (45%)	3 (4%)				31 (48%)	2 (3%)					16 (25%)	23 (35%)
2014	36	15 (42%)	1 (3%)				20 (55%)						7 (19%)	5 (14%)
2015	32	12 (38%)					20 (62%)						6 (19%)	7 (22%)
2016	26	5 (19%)					21 (81%)						2 (8%)	2 (8%)
1 півріччя 2017	19	8 (42%)					11 (58%)						3 (16%)	1 (5%)
Усього	471	243 (51,6%)	8 (1,7%)	1 (0,2%)	1 (0,2%)	4 (0,8%)	214 (45,5%)	1 (0,2%)	4 (0,8%)	128 (27%)	4 (0,8%)	156 (33%)		

Виголошення промови прокурором має засвідчити передусім професіоналізм і компетентність, логічне мислення, високу культуру моральних почуттів, глибоку внутрішню справедливість. Від прокурора як посадовця високого рангу, носія певного рівня державної влади завжди очікується зразкове виконання свого службового та конституційного обов'язку.

Для підготовки та проголошення судової промови необхідні знання не лише законодавства, а й основ риторики, прийомів і методів ораторського мистецтва, широкий кругозір та певний життєвий досвід. Виступаючи в суді, прокурор бере на себе обов'язок бути об'єктивним, справедливим, прагнути до істини, говорити емоційно і переконливо [11, с. 6].

Вивчення судової практики в кримінальних провадженнях про торгівлю людьми засвідчило, що проблемним питанням упродовж багатьох років залишалось призначення судами надмірно м'яких мір покарання, які не є необхідними і достатніми для виправлення злочинців та запобігання вчиненню нових злочинів (таблиця 1).

Судами під час призначення покарання, із застосуванням ст. 69 КК України, часто призначається покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті 149 КК України. Однак поблажливе ставлення до осіб, визнаних винними в торгівлі людьми, на цьому, як правило, не закінчується. Призначивши мінімальне або більш м'яке, ніж передбачено санкцією ст. 149 КК України, покарання, суди звільняють таких осіб від відбування покарання з випробуванням на підставі статті 75 КК України.

Такі покарання не відповідають суспільній небезпечності скоєного діяння та не сприяють запобігання вчинення нових злочинів (у тому числі тими ж особами). Отже, переважна більшість злочинців фактично не відбуває призначене їм покарання та має можливість продовжувати злочинну діяльність.

Зокрема, за даними судової статистики, впродовж 2010–2016 років та 1 півріччя 2017 року судами за вироками, які набрали законної сили, за вчинення злочинів зазначеної категорії засуджено 471 особу. З них покарання у вигляді позбавлення волі призначено 243 особам (51,6%), обмеження волі – 8 особам (1,7%), штраф – 4 особам (0,8%), арешт та виправні роботи – по одній особі (по 0,2%), звільнено від покарання з випробуванням 214 осіб (45,5%). Стосовно 156 осіб (33%) при призначенні покарання застосовано ст. 69 КК України.

Окрім того, суттєве значення для попередження подальшої злочинної діяльності має застосування до засуджених додаткової міри покарання – конфіскації майна злочинців.

Згідно із судовою статистикою додаткові види покарання застосовано всього до 133 осіб, у тому числі до 128 осіб (27%) – конфіскацію майна, до 4 осіб (0,8%) – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, до однієї особи (0,2%) – штраф.

Під час визначення позиції щодо покарання прокурори мають суворо додержуватись вимог закону про його відповідність і справедливості з урахуванням характеру та ступеня суспільної небезпеки злочину, особи винного, обставин, які пом'якшують та обтяжують покарання, а також особи і поведінки потерпілого. У всіх передбачених законом випадках прокурори повинні порушувати питання перед судом про призначення додаткового покарання, відшкодування завданих злочинним матеріальних збитків та компенсації моральної шкоди (п. 22.1 наказу Генерального прокурора України від 19.12.2012 № 4гн).

У разі необхідності прокурор повинен подавати апеляцію з підстав невідповідності призначеного покарання тяжкості злочину та особи обвинуваченого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шульган І. Окремі аспекти підтримання прокурором публічного обвинувачення / І. Шульган // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – № 6. – С. 238
2. Ряшко О., Кундик Н. Сутність та етапи реалізації функції обвинувачення в кримінальному провадженні / О. Ряшко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2015. – Вип. 1.
3. Бишевець О. До питання про поняття тактики державного обвинувачення та її засоби / О. Бишевець // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 3.
4. Толочко Я. Організація роботи прокурора з підготовки до судового розгляду кримінальних проваджень / Я. Толочко // Наше право. – 2014. – № 4. – С. 108–113.
5. Касько В., Орлеан А. Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження щодо торгівлі людьми / В. Касько. – К. : «ВАІТЕ», 2012. – 50 с.
6. Організація діяльності районної (міської) прокуратури: науково-практичний посібник / [Г.П. Середя, М.К. Якимчук, В.М. Куц та ін.] ; за заг. ред. Г.П. Середи. – Кіровоград : МПП «Антураж А», 2009. – 468 с.
7. Сторожук Д. Окремі питання досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з торгівлею людьми / Д. Сторожук // Вісник прокуратури. – 2016. – № 11. – С. 19.
8. Методичні рекомендації з підтримання державного обвинувачення у кримінальних провадженнях про торгівлю людьми / А.М. Орлеан, Г.А. Ганова, І.П. Ковтун; схвалено рішенням науково-методичної ради при Генеральній прокуратурі України (протокол № 7 від 16.11.2012). – К., 2012. – 48 с.
9. Шаповал О. «Слідова картина» торгівлі людьми / О. Шаповал // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. – 2014. – № 8.
10. Набруско М. Типова слідова картина як елемент криміналістичної характеристики торгівлі людьми / М. Набруско // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2014. – № 4. – С. 62–67.
11. Гаєвий В. Промова прокурора в судових дебатах: лекція / В. Гаєвий. – К. : Національна академія прокуратури України, 2013. – 32 с.